Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan "Prekarya"ya mı?*

Şebnem Oğuz**

Özet

Güvencesiz çalışma, son otuz yılda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan kapitalist ülkelerde hızla artmış, ve çalışma yaşamında bir istisna olmaktan çıkarak norm haline gelmiştir. Bu yazının konusu olan *prekarya* kavramı, 2000'li yılların başından itibaren Avrupa'da güvencesiz çalışmaya karşı verilen toplumsal mücadele deneyimlerinde ortaya çıkmıştır. *Precarious* (güvencesiz) ve *proleterya* sözcüklerinin biraraya getirilmesiyle oluşturulan *prekarya* kavramı, Türkiye'de de özellikle Tekel direnişinden sonra güvencesiz çalışmaya ilişkin tartışmalarda kullanılmaya başlamıştır. Bu çalışmada kavramın teorik kökenleri ve tarihsel dışavurumları eleştirel bir biçimde ele alınmaktadır. Tekel direnişinden yola çıkılarak Türkiye ve Avrupa deneyimleri karşılaştırılmakta ve prekaryayı proletarya karşısında yeni bir sınıf olarak tanımlayan yaklaşımların teorik ve politik olarak yanıltıcı olduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar sözcükler: Neoliberalizm, Güvencesiz Çalışma, Prekarya, Türkiye İşçi Hareketi, Tekel Direnişi.

Precarious Work/Life in the Light of Tekel Resistance: From Proletariat to Precariat?

Abstract

In the last three decades, precarious work has increased dramatically in both developed and developing capitalist countries, increasingly becoming the norm rather than the exception. In the 2000s, the term *precariat* derived from the words *precarious* and *proletariat* has gained currency in the social movements against precarity in Europe. In recent years, the concept of precariat has also gained currency in the debates on precarious work in Turkey, particularly in the aftermath of the Tekel resistance. In this paper, the theoretical origins and historical expressions of the concept of precariat are critically examined. European and Turkish experiences are compared in the light of the Tekel resistance, and it is argued that approaches that define precariat as a new class *vis-à-vis* proletariat are theoretically and politically misleading.

Keywords: Neoliberalism, Precarious Work, Precariat, Turkish Labour Movement, Tekel Resistance.

* Bu yazıyı yazma konusunda beni yüreklendiren ve yazıyla ilgili yorumlarda bulunan Deniz Yıldırım'a teşekkür ederim. Yazıyla ilgili ön çalışma şu iki sunuşa dayanmaktadır: "Neoliberalism, Crisis, and the Labour Movement in Turkey: The Case of TEKEL Workers' Resistance", *Ninth METU Conference on International Relations*, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Güzelyurt, 20-22 Mayıs 2010; ve "Turkish Labour Movement in the Era of Late Neoliberalism: From Proletariat to Precariat?", *Historical Materialism Eighth Annual Conference,* Londra, 11-14 Kasım 2010.

** ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı öğretim üyesi.

Giriş

TEKEL direnişi, birçok boyutuyla Türkiye işçi hareketinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu boyutların en önemlilerinden biri de, Türkiye'de son yıllarda hızla yaygınlaşan güvencesiz çalışma biçimlerine karşı mücadelede bir örnek oluşturmasıdır.[1] Güvencesiz çalışma, son otuz yılda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan kapitalist ülkelerde hızla artmış, ve çalışma yaşamında bir istisna olmaktan çıkarak norm haline gelmiştir. 2004 yılında ILO tarafından 90 ülkede gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçlarına göre, işçilerin yaklaşık %73'ü güvencesiz koşullarda çalışmaktadır.[2] Türkiye'de de güvencesiz çalışma, özellikle neoliberalizmin ikinci evresi olarak tanımlayabileceğimiz 1990'lı yılların sonundan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Neoliberalizmin ilk evresi olan 1980'li ve 90'lı yıllarda, emek üzerindeki kontrol esas olarak ücretlerin düşürülmesine yönelik politikalar yoluyla bölüşüm alanında kurulmuş; söz konusu politikaları meşrulaştırmak için de yapısal uyum programlarının dayattığı bütçe kısıtlarını vurgulayan bir söylem kullanılmıştır. 1990'lı yılların sonundan günümüze kadar uzanan ikinci evrede ise, işgücünü esnekleştirme ve güvencesizleştirme politikaları yoluyla emeğin doğrudan üretim ve yeniden üretim alanlarında kontrol altına alınması gündeme gelmiş; ve söz konusu politikalar "küresel rekabet gücünü artırma" söylemi ile meşrulaştırılmak istenmiştir.[3] 2008 krizi sonrasında ise söz konusu politikalar bu kez "istihdamı artırma" söylemi arkasına sığınılarak daha da pekiştirilmiştir.[4]

Bu süreçte hem özel, hem de kamu sektöründe güvencesiz çalışmayı yaygınlaştırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Özel sektörde bu yönde atılan en önemli adım, 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Yasası'dır.[5] Söz konusu yasayla kısmi süreli, geçici, sözleşmeli çalışmaya hukuksal dayanak kazandırılmış ve özel istihdam bürolarının[6] kurulması yoluyla esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Kamu sektöründe ise, güvencesiz çalışma biçimleri 1990'ların sonunda kamu personel rejimi reformu çerçevesinde

1 Yalçın Bürkev (2010). "TEKEL Direnişi: Ne Eskinin Basit Bir Devamı Ne Yeninin Kendisi", Gökhan Bulut (der.). *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi.* Ankara: Nota Bene Yayınları içinde, s.27-28.

2 ILO (2004). *Economic Security for a Better World: Programme on Socio-economic Security.*

3 Fuat Ercan ve Şebnem Oğuz (2006). "Anti-Kapitalist Hareketlere Bakışta Değer Teorisinin Sunduğu Olanaklar ve Türkiye Örneği", Demet Yılmaz, vd. (der.). *Kapitalizm, Küreselleşme, Azgelişmişlik.* Ankara: Dipnot Yayınları içinde, s.260-317.

4 Bkz. Özgür Müftüoğlu ve Yasemin Özgün (2010). "Sınıflar Arası Mücadelede Yeni Bir Dönemeç: Türkiye'de 2008 Krizi", *Praksis*, S.22, s.151-174.

5 İş Kanunu, *Resmi Gazete*, Tarih/Sayı: 22.5.2003/4857.

6 Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz. Alp Tekin Ocak (2010). "Emek Piyasası İçin 'İnsan Kolleksiyonu': Özel İstihdam Büroları", Ali Rıza Güngen, vd. (der.). *Emek ve Siyaset.* Ankara: Dipnot Yayınları içinde, s.153-178.

gündeme gelmiştir. Bu bağlamda 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4-A maddesine göre "memur" statüsü ile istihdam edilen kamu çalışanlarının çoğu 4-B maddesine göre istihdam edilen "sözleşmeli personel" statüsüne geçirilmiş; özellikle eğitim ve sağlık sektörlerinde geçici, sınırlı, yarı-zamanlı, bireysel iş sözleşmeleri yaygınlaştırılmıştır.[7] Bu süreçte, sözleşmeli çalışma kamu sektöründe de istisna olmaktan çıkarak norm haline gelmeye başlamıştır. Son dönemde kamu sektöründe yaygınlaştırılmak istenen bir başka güvencesiz istihdam türü de 4-C maddesine göre "geçici personel" statüsü ile istihdam olmuştur. Bir yıldan az süreli ve geçici nitelikteki kamu hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlamak üzere oluşturulan bu statü, yakın zamana kadar sadece nitelik gerektirmeyen sürekliliği olmayan işler için nadiren kullanılmakta iken, 2004 yılında kabul edilen bir Bakanlar Kurulu Kararı[8] ile özelleştirme sürecinde işlerini kaybeden işçilerin de 4-C maddesine göre istihdam edilmesine izin verilmiştir. Bu maddeyle işçilere hiçbir sosyal güvencesi olmayan, herhangi bir nitelik gerektirmeyen, işçileri sürekli göç halinde yaşamaya mahkum eden geçici işlerde asgari ücretle çalışmaları önerilmektedir. İşte 12 bin Tekel işçisinin direndiği istihdam biçimi budur; dolayısıyla onların mücadelesi daha en baştan sadece kendileri için değil, bütün güvencesizler için bir mücadele anlamı taşımıştır.

Devam etmeden önce, birbiriyle yakından ilişkili olan "esneklik" ve "güvencesizlik" kavramları üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Esneklik kavramı, sermayenin işçileri istediği zaman, istediği kadar ve istediği biçimde istihdam etme serbestisine sahip olmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla esneklik somut ifadesini, işgücü piyasasının kuralsızlaştırılması ve parçalanması yoluyla kısa süreli, yarı-zamanlı, geçici, sözleşmeli, mevsimlik, düzensiz çalışma gibi *farklı istihdam biçimlerinin* yaygınlaştırılmasında bulur.[9] Güvencesizlik ise, temelde iş güvencesinden ve sosyal haklardan yoksun olma ve bu nedenle sürekli olarak gelecek kaygısıyla yaşama[10] anlamına gelir. Bu anlamda, sadece

7 Burçak Özoğlu Poçan (2005). "The Restructuring of the Turkish Public Sector as Part of the Strategy for Europeanisation", *South-East Europe Review ,* C.2, s.111-130.

8 Özelleştirme Uygulamaları Sonucunda İşsiz Kalan ve Bilahare İşsiz Kalacak Olan İşçilerin Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Geçici Personel Statüsünde İstihdam Edilmelerine İlişkin Esaslar", BKK Karar Sayısı: 2004/7898, *Resmi Gazete*, Tarih/Sayı: 20.10.2004/25619.

9 Arzu Çerkezoğlu ve Özay Göztepe (2010). "Sınıfını Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Güvencesizler", Gökhan Bulut (der.). *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi.* Ankara: Nota Bene Yayınları içinde, s.82.

10 Gelecek kaygısının yoğunlaşması, güvencesizleştirmenin esas olarak *zaman* üzerinde farklı bir regülasyon kurulmasına dayanan bir sömürü biçimi olmasıyla ilgilidir. Refah devletinin güçlü olduğu dönemlerde, işçilerin üretken olmaktan çıkacağı dönemlerin (kaza, hastalık, yaşlanma gibi) önceden güvence altına alındığı bir zaman regülasyonu vardı. Neoliberal dönemde ise böyle bir zaman düzenlemesi ortadan kalkmıştır. Neoliberalizmde gelecek güvence altına alınmadığı gibi, g*eleceğe bugünden el koyulur.* Başka bir deyişle, çalışma *şimdiki zaman*da gerçekleştiği halde emekçinin *bütün yaşam süresine* yayılır. Sermaye açısından, işçinin

çalışma koşullarındaki değil, bir bütün olarak yaşama koşullarındaki *belirsizlikle* tanımlanır. Örneğin, güvencesizler nerede iş bulabilirlerse oraya taşınmaya ve bütün hayatlarını ona göre değiştirmeye hazır olmak zorundadır. Bu durum emek güçlerinin sadece üretim alanında değil, yeniden üretim alanında da denetim altına alınması anlamına gelir. Benzer biçimde güvencesizler, kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili olsun ya da olmasın, her türlü işi kabul etmek zorundadır. Bu durum ise hem emek güçlerinin değersizleştirilmesi, hem de kişisel bütünlüklerinin bozulmasına yol açar.

Bu anlamda güvencesizlik, bütün esnek istihdam biçimlerini enlemesine kesen *türdeşleştirici* bir niteliktir.[11] Başka bir deyişle, esnekleştime ve güvencesizleştirme süreçleri, neoliberal dönemde tarihsel olarak çakışmış olsa da, sınıf oluşumu üzerinde zıt etkilere sahiptir. Esneklik işçi sınıfını bölerken, güvencesizlik birleştirici potansiyele sahiptir.[12] Metin Özuğurlu'nun *"yaşamları parçalanırken yazgıları birleşenler"* ifadesi bu durumu çok iyi anlatmaktadır:

"Gerçekten de işgücü piyasasını esnekleştirme adına, istihdam biçimleri son derece çeşitlenmiştir. Bu ise işçi sınıf içi farklılıkları derinleştirmiş ve farklılaşmanın pekişmesine yol açmıştır. Bu olgudur. Şu da olgudur: Bölmelenmiş işgücü piyasasını ve çeşitlenmiş istihdam biçimlerini boydan boya enlemesine kesen; dolayısıyla da sınıf içi farklılıkları ortak kader çizgisinde yeniden türdeşleştiren bir temel eğilim de mevcuttur: Bu eğilim, çalışmanın güvencesizleşmesidir. O halde anımsamanın yeridir: Yeni işçi sınıfı, yaşamları parçalanırken yazgıları birleşendir. TEKEL direniş çadırları, bu sınıf diyalektiğinin nasıl çalıştığını görünür kılmıştır."[13]

Güvencesizliğin birleştirici bir olgu olmasının bir başka nedeni de, işçilerin bizzat bilinç düzeyinde hissettikleri bir durum olmasıdır. Esneklik daha çok nesnel bir durum olarak işçilerin karşısına çıkarken, güvencesizlik aynı zamanda işçilerin öznel olarak hissettikleri bir yaşantı; ya da esnekliğin kendi bilinçlerinde

---

bütün yaşam süresi, şimdiki zamanda sömürülebilecek zaman dilimlerine ayrılır. Bu anlamda güvencesizliğe dayalı sömürü biçiminde, işçinin şimdiki zamanda gerçekleşen sömürüsü, aynı zamanda bütün geleceğinin sömürülmesi anlamına gelir. Bu durumun somut ifadesi, işçilerin "yan gelip yatmadıkları" gibi, *aşırı çalışarak* geleceklerini bugünden kazanmaya çalışmalarıdır. Bkz. Vassilis Tsianos and Dimitris Papadopoulos (2006). "Precarity: A savage journey to the heart of embodied capitalism", http://transform.eipcp.net/transversal/1106 (Erişim tarihi: 14.05.2011).

11 Çerkezoğlu ve Göztepe (2010) s.82.

12 Metin Özuğurlu (2010). "TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar", Gökhan Bulut (der.). *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi.* Ankara: Nota Bene Yayınları içinde, s.46-47.

13 Özuğurlu (2010) s.46-47.

cisimleşmiş halidir. Bu anlamda güvencesizlik, E.P. Thompson'un deyişiyle işçileri "*hem deneyimin hammadesinde hem de bilinçte birleştiren*"[14] sınıfsal bir olgu olma özelliğine sahiptir. Bu noktada mesele, Özuğurlu'nun şu kritik sorusunda düğümlenmektedir: *"Hangi istihdam biçimine tabi olursa olsun, hangi eğitim ve vasıf düzeyine sahip olursa olsun işçi sınıfını türdeşleştiren güvencesiz çalışma eğilimi, birleşik bir sınıf hareketinin örgütleyici halkası olabilir mi?"*[15] Özuğurlu'nun haklı olarak belirttiği gibi, "TEKEL direniş çadırlarında 78 gün boyunca bu soruya verilecek olumlu yanıtın adeta 'pilot çalışması' yapılmıştır."[16] İşte bu çalışmanın konusu olan *prekarya* kavramı da, aynı soruya 2000'li yılların başında Avrupa'nın özgün tarihsel-toplumsal koşulları içinden verilen yanıtın ifadesi olmuştur. *Precarious* (güvencesiz) ve *proleterya* sözcüklerinin biraraya getirilmesiyle oluşturulan *prekarya* kavramı, 2000'li yılların başından itibaren Avrupa'da güvencesiz çalışmaya karşı verilen toplumsal mücadele deneyimlerinde ortaya çıkmıştır. Yazının bundan sonraki bölümünde bu deneyimlerin eleştirel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bir sonraki bölümde ise prekarya kavramının çelişkileri ve teorik-politik sınırlılıkları üzerinde durulacaktır. Son olarak, Avrupa ve Türkiye deneyimlerinin karşılaştırmalı bir analizine dayanılarak, prekaryayı politik bir hareketin tetikleyicisi olmanın ötesinde *yeni bir sınıf* olarak tanımlayan yaklaşımların yanıltıcı olduğu ileri sürülecektir.

Prekarya Kavramının Kökeni ve Politik Bir Harekete Dönüşümü

Prekarya kavramının kökeni, Türkçeye "güvencesizlik" olarak çevirebileceğimiz[17] *précarité* kavramına dayanmaktadır. *Précarité* kavramı, ilk kez Fransa'da bir grup sosyolog tarafından, işsiz ve düzensiz çalışanların mücadelelerindeki ortaklıkları vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. *Précarité* sözcüğünün etimolojik kökenleri, Latincede "dua etmek" anlamına gelen *precor* sözcüğüne dayanmakta; dolayısıyla "dua etmeyi" gerektirecek kadar çaresizlik ve belirsizlik içeren evrensel bir insanlık durumuna gönderme yapmaktadır.[18] André Malraux, edebiyat yazılarında *l'homme précaire* (güvencesiz insan) ifadesini bu anlamda, uygarlık karşısında insanlığın durumunu betimlemek için kullanmıştır.

14 "Sınıf denince, ben bir dizi farklı ve görünüşte birbiriyle ilgisi olmayan olayı, hem deneyimin ham maddesinde, hem de bilinçte birleştiren tarihsel bir olguyu anlıyorum. Sınıfı bir "yapı" ya da kategori" olarak değil, insan ilişkilerinde gerçekleşen birşey olarak görüyorum." Bkz. E.P. Thompson (1963). *The Making of the English Working Class*, Penguin, s.9.

15 Özuğurlu (2010) s.49.

16 Özuğurlu (2010) s.49.

17 Kavramın tam bir Türkçe karşılığı olmasa da, güvencesizlik, eğretilik, istikrarsızlık, belirsizlik gibi sözcüklerin bir bileşimi olarak okunabilir.

18 Jean-Claude Barbier (2004). "A Comparative Analysis of 'Employment Precariousness' in Europe", http://www.cee-recherche.fr/fr/fiches_chercheurs/texte_pdf/barbier/BarbierEmpPrecFeb2004.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Kavramı çalışma yaşamıyla ilişkili olarak kullanan ilk sosyolog ise Pierre Bourdieu'dür. Bourdieu, 1963'de Cezayir'deki çalışma koşulları üzerine yaptığı araştırmada düzenli ve düzensiz işlerde çalışan işçilerin yaşam koşulları arasındaki ayrımı vurgulamak üzere *précarité* kavramını kullanmıştır.[19] Bir başka Fransız sosyolog Agnès Pitrou, 1978'de yaptığı çalışmada *précarité* kavramını devletten sosyal yardım alamayan ailelerin güvencesiz yaşam koşullarını, çocuklarının geleceğinden duydukları endişeleri anlatmak için kullanmıştır.[20] Bourdieu'nun 1998 yılında "güvencesizliğin her yerde" olduğunu vurgulamasıyla birlikte, *précarité* kavramı genel olarak çalışma ve yaşama koşullarındaki belirsizliklere gönderme yapan bir kavram olarak yerleşiklik kazanmıştır. Ancak kavramın politik bir içerik kazanarak yaygınlaşması, 2000'li yılların başında Avrupa'da güvencesiz çalışmaya karşı yeni bir toplumsal hareketin yükselişiyle birlikte başlamıştır. Söz konusu hareketin teorik öncülleri ise İtalyan otonom Marksist geleneğinden gelen sosyolog Maurizio Lazzarato'nun 1996 yılında kullandığı "maddi olmayan emek" (immaterial labor)[21] kavramlaştırmasına dayanmaktadır. Lazzarato'ya göre, 1970'lerin başından itibaren post-endüstriyel üretim sürecinde "metaların bilişsel (informational) ve kültürel içeriğini üreten emek" anlamına gelen *"maddi-olmayan emek"* ön plana çıkmıştır.[22] Lazzarato'ya göre bu kavram emeğin iki boyutuna işaret eder. Bir yandan, metaların "bilişsel içeriği"nin üretimi, sanayi ve hizmet sektörlerindeki büyük şirketlerde çalışan işçilerin emek süreçlerinde sibernetik ve bilgisayar kontrolü gerektiren vasıflara sahip olmaları anlamına gelir. Öte yandan, metaların "kültürel içeriği"nin üretimi ise, sanatsal ve kültürel standartları tanımlama, modalar, zevkler, tüketici normları ve kamuoyu oluşturulması gibi işleri yapabilmeleri anlamına gelir. Bu süreçte kol emeği "entellektüelleşirken", kafa emeği "kitleselleşmiş"[23] ve bu ikisi arasındaki ayrım önemsizleşmiştir. Aynı süreçte her iki emek türü de esnekleşip güvencesizleşerek yeni bir sınıfsal temelde buluşmuştur. İşte bu buluşmanın adı "prekarya"dır.

1999-2000 yıllarında Milano'da kurulan *Chainworkers Crew (Zincir İşçileri Ekibi)*, bu anlamıyla prekarya kavramını temel alan bir politik hareket başlatmıştır. Chainworkers hareketi, iki tür işçi kesimini güvencesizlik temelinde biraraya

19 Devam etmeden önce Bourdieu'nün sınıfları üretim sürecindeki konumlarına göre değil, piyasadaki güçlerine ve sosyo- kültürel "sermayeleri"ne göre tanımladığını, ve bu nedenle kendisi Marksist olduğunu iddia etmiş olsa da sınıf kuramının Marx'dan çok Weber'e dayandığını hatırlatmakta yarar vardır.

20 Barbier (2004).

21 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Burak Faik Emirgil (2010). "Yeni Kapitalizmde Emeği Sorunsallaştırmak: Emeğin Maddi-Olmayan Görünümleri", *Çalışma ve Toplum*, 2010/1 (24).

22 Maurizio Lazzarato (1996). "Immaterial Labour", Paolo Virno ve Michael Hardt (der.). *Radical Thought in Italy: A Potential Politics (Theory Out of Bounds)*. University of Minnesota Press içinde, s.133-150.

23 Lazzarato (1996) bu durumu "kitlesel entellektüellik" (mass intellectuality) olarak tanımlamıştır.

getirmeyi ve aralarında bir dayanışma ağı kurmayı amaçlamıştır: *chainworkers* (zincir işçileri- büyük alışveriş merkezlerinde, süpermarket zincirlerinde, büyük perakende satış zincirlerinde, fast-food ve benzeri zincirlerde çalışanlar) ve *brainworkers* (kafa işçileri- medya, bilgi teknolojileri gibi sektörlerde yüksek ücretle ama güvencesiz olarak "yaratıcı işlerde" çalışanlar). Hareket, bir örgütlenme aracı olarak *subvertising* (reklambozum) diye adlandırılan, şirket reklamları ile siyasi reklamların parodilerinin yapılmasına dayalı kültürel direniş sanatı ile anarko-sendikalizmin geleneksel formlarını (fast-food zincirlerine taşımacılık yapan kamyonların önünün kesilmesi, müşterilerine bildiri dağıtılması gibi doğrudan eylemleri) birleştirmiştir. Hareketin önderlerinden Alex Foti bu örgütlenme tarzını seçme nedenlerini şöyle açıklamaktadır: "Neoliberalizmin 'yeni esneklik' politikalarının bedelini ödeyen genç işçilerin belleklerinde sınıf mücadelesinin hiçbir izi olmadığı için, onlara mücadeleyi bu gibi yollarla çekici hale getirmeye çalıştık."[24] Bu amaçla sendikanın "kafa işçilerinden" olan grafik tasarımcıları, websitesilerini gençlerin ilgisini çekecek şekilde tasarlamış, hatta *precariopoly* adında 20,000 kişinin katıldığı dijital bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Böylece büyük alışveriş zincirlerinde neredeyse cezaevi koşullarında çalışan, ancak bu koşullara direnmek için hiçbir kültürel referans sistemi bulamayan genç "zincir işçilerine" kendilerini ifade etme olanağı sağlamışlardır. Öte yandan aynı süreç, "yaratıcı işlerde" çalışan kesime de "işçi" olduklarını hatırlatmıştır.[25] Foti'ye göre, ücretleri, eğitim düzeyleri ve yaşam standartları ne kadar farklı olursa olsun bu iki kesimin "güvencesizlik" temelinde biraraya gelmesi, neoliberalizmin son yirmi yılında istihdamın en hızlı arttığı iki sektörün - bilgi ve hizmet sektörlerinin – iki farklı kutbunda çalışanlara (bir uçta teknisyenler, programcılar, diğer uçta kasiyerler, şöförler, pizza dağıtıcıları) toplumsal görünürlük ve işçi sınıfı kimliği kazandırması açısından çok önemlidir.

Bu dönemde güvencesizliğe karşı güçlü bir hareketin ortaya çıktığı bir diğer ülke de Fransa olmuştur. 1995 yılında emeklilik reformuna karşı genel grevin ardından doğan *Collectif de Solidarite (Dayanışma Kolektifi)* adlı grup, bu yeni hareketin öncülüğünü yapmıştır. 1995 genel grevinde geleneksel sendikal yapıların yetersizliğini gören ve kendileri de güvencesiz çalışanlardan oluşan grup; büyük zincirlerde çalışan güvencesiz işçilerin birbirinden izole olarak yaptıkları grevlerin, ancak kendi "işyerleri" dışından (ama kendileri de güvencesiz çalışan ve eylemlere kendi örgütlerine üye kazandırmak için gelen "öncü" sol gruplara üye olmayan) aktivistlerin, eylemleri kent çapına yaymalarıyla başarılı olabildiği noktasından hareket etmişlerdir. Grubun ilk eylemi 2002

24 Merijn Oudenampsen ve Gavin Sullivan (2005). "Precarity and n/european Identity: An interview with Alex Foti (ChainWorkers)", http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

25 Oudenampsen ve Sullivan (2005).

yılında Paris'te beş McDonalds çalışanının kasadan para çalmakla suçlanıp işten atılmasıyla başlattıkları greve destek biçiminde gerçekleşmiştir. Grevciler en büyük Fransız sendikası olan *Confederation Generale du Travail (CGT)*'ın restoran birimine üye oldukları halde, sendikadan sadece sembolik bir destek görmüşlerdir. Grevin canlı tutulmasını sağlayan asıl grup ise Dayanışma Kolektifi olmuştur. Kolektif, müşterilere grevi açıklayarak geri gönderme, Paris'teki diğer McDonalds ve fast-food restoranlarında düzenli dayanışma eylemleri yapılmasını sağlama gibi yollarla grevin 115 gün sürmesinde canalıcı bir rol oynamıştır. Grev çalışanların işe geri alınmasıyla sonuçlanmıştır. Kolektifin etkin olarak desteklediği bir diğer grev ise ACCOR adlı üç yıldızlı uluslararası otel zincirinde oda temizlikçisi olarak çalışan Afrikalı göçmen kadın işçilerin 10 ay süren grevi olmuştur. Parça başına (temizledikleri oda sayısına göre) çok düşük ücretlerle çalışan bu işçiler, temizlik işlerinin taşeron bir firmaya devredilmesiyle birlikte, düşük ücret yanında tamamen keyfi olarak belirlenen düzensiz çalışma saatlerine ve aşırı çalışma nedeniyle çeşitli hastalıklara maruz kalmışlardır. Grevi başlattıklarında küçük bir alternatif sendikaya üye olan işçiler, grevin ilk günlerinde sendikanın desteğini tamamen çekmesiyle birlikte sadece Dayanışma Kolektifi'nin desteğiyle grevlerini sürdürmüşlerdir. Kolektif, Fransızca bilmeyen işçilere çevirmenlik yapma, haftada iki kere otel lobisinde bildiri dağıtma, grevi müşterilere açıklayarak desteklerini sağlama, dayanışma konserleri düzenleyerek grevcilere maddi destek sağlama gibi yollarla grevin canlı tutulmasına yardımcı olmuştur. 10 ay süren grev sonunda işveren parça başı ücret baskısını hafifletmiş, çalışma saatlerini düzenli hale getirmiş ve atılan grevcileri işe geri almıştır.[26] Fransa'dan bir başka önemli örnek de 2003 yılında Fransa'da kurulan *Intermittent (Düzensizler)* hareketidir. Çoğunluğu kısmi zamanlı ve düzensiz olarak çalışan sahne işçilerinin işsizlik sigortalarında kesinti yapılması üzerine başlattıkları bu hareket, sahne işçilerinin Fransa'da bütün festivalleri ve televizyonlardaki akşam haberlerini bloke etmeleriyle başlamış; daha sonra film yönetmeni ve oyuncuların da katılımıyla neoliberal iş sigortası sisteminin kendisinin sorgulanması ve güvencesiz çalışmaya karşı genel bir kamuoyu oluşturulması ile sonuçlanmıştır.[27]

2000 yılında McDonalds ve Pizza Hut'da part-time olarak çalışan gençlerin *Stop Précarité* (Güvencesizliği Durdur) sloganıyla başlattıkları grev ve küreselleşme karşıtı aktivistlerin düzenlediği "İşsizlik, güvencesizlik ve sosyal dışlanmaya karşı Avrupa yürüyüşü", güvencesizler hareketinin Avrupa çapında politik bir harekete dönüşmesinde dönüm noktası olmuştur. 2001 yılında İtalyan küreselleşme karşıtı gruplar Cenevre'de G8 zirvesini protestoya hazırlanırken, Milano'da

26 Loren Goldner (2005). "Marx and Makhno Meet McDonald's", http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

27 Antonella Corsani (2007). "What We Defend, We Defend For Everyone", http://eipcp.net/transversal/0607/corsani/en (Erişim tarihi: 14.05.2011).

MayDay adını verdikleri ve özellikle "güvencesiz kuşağın" temsili ekseninde tanımladıkları alternatif bir 1 Mayıs kutlaması başlatmışlardır. Güvencesizlikle mücadeleyi gündemine almayan geleneksel sendikalardan ve uzlaşmacı sosyal demokratlardan farklılıklarını vurgulamak üzere de kutlamaları karnaval biçiminde gerçekleştirmişlerdir. *MayDay*, daha sonra İtalya'da her yıl daha geniş katılımlarla tekrarlanmış; 2005 yılında ise bütün Avrupa'da güvencesiz ve göçmen işçilerin 1 Mayıs'ı olarak *EuroMayDay* adıyla oniki Avrupa kentinde kutlanmıştır. 2006 yılında EuroMayDay, 300 bin kişinin katılımıyla yirmi Avrupa kentinde ve ilk kez Avrupa dışında Tokyo'da da kutlanmıştır. Böylece EuroMayDay, geleneksel 1 Mayıs kutlamalarında temsil edilmeyen güvencesizlerin dayanışma gününe dönüşmüştür. Ancak 2006 yılından itibaren EuroMayDay hareketinin ivmesi düşmüş, bu durum iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Bazıları EuroMayDay'in krizini bir yenilgi olarak yorumlarken, bazıları ise EuroMayDay'in tam da hedeflerine ulaşmayı başardığı için sönümlendiğini savunmuştur. İkinci gruba göre, EuroMayDay, çıkış noktası olan, güvencesiz çalışanlara toplumsal görünürlük sağlayarak güvencesizliğin kamuoyunun gündemine taşınması hedefine ulaşmıştır; ve tam da bu nedenle mücadele sembolik nitelik taşıyan EuroMayDay kutlamalarının ötesine geçerek; farklı yerelliklerde farklı biçimler alan daha uzun soluklu bir mücadeleye dönüşmüştür.[28] EuroMayDay'in krizine dair bu tartışmalar, politik bir kavram olarak prekaryanın ve bu kavram etrafında gelişen politik hareketlerin de sorgulanmasını gündeme gelmiştir. Bir sonraki bölüm, halen canlı bir biçimde devam eden bu tartışmaları ele alacaktır.

Çelişkili Bir Kavram Olarak Prekarya

Prekarya kavramına getirilen en önemli eleştiri; üretim sürecindeki konumları ve dolayısıyla ekonomik-toplumsal gereksinimleri çok farklı olan emekçi kesimlerini tek bir kategoride toplaması olmuştur.[29] Örneğin *Chainworkers Crew* hareketini değerlendiren bir aktiviste göre, "zincir işçileri" ile "kafa işçileri" güvencesizlik temelinde ortaklaşsa da sömürü koşulları çok farklıdır: Kafa işçilerini oluşturan yazarlar, programcılar, müzisyenler, genel emekleri için değil spesifik vasıflarını kullanarak bilgisayar progamları, filmler, reklam müzikleri gibi metalar üretmeleri için istihdam edilirler. Parça başı ücretle çalışsalar da, zincir işçilerine göre ücretleri daha yüksek, toplumsal konumları daha saygındır; ve çalışma koşulları üzerinde çok daha fazla kontrole sahiptirler. Yaptıkları işin doğası gereği esnek çalışırlar ve çalışma zamanlarını istedikleri gibi organize

28 Maribel Casas-Cortés ve Sebastian Cobarrubias (2007). "The Sevilla Meeting on Welfare-state Crisis, Precarity and New Social Rights", http://transform.eipcp.net/correspondence/1180176073#redir (Erişim tarihi: 14.05.2011).

29 Brett Neilson ve Ned Rossiter (2008). "Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception", *Theory, Culture & Society,*C.25, S.7–8, s.51-72.

edebilirler. Walmart, Starbucks, McDonalds gibi yerlerde çalışan zincir işçileri için ise bu imkansızdır. Onlar birer otomattır. Zincir çalışanları, Fordist fabrikanın seri üretim hattının bütün disiplinine tabi oldukları gibi, onunla mücadele etmenin bütün araçlarından da yoksundur.[30]

Peki ama bu iki farklı kesimin güvencesizlik temelinde dayanışmasında ne sorun olabilir? Dayanışmanın kendisinde elbette sorun yoktur, tam tersine ancak böyle bir dayanışma sayesinde güvencesizlik görünür hale gelebilmiş, ses bulabilmiştir. Sorun, bu iki kesimden birinin taleplerinin harekete egemen olmasından kaynaklanmıştır. Bu durum özellikle *Chainworkers Crew* hareketinde belirginleşmiştir; çünkü söz konusu harekette İtalyan otonomist geleneği izlenerek, günümüz kapitalizmindeki bütün emek türleri tek bir mantık ile, üretimin enformatikleşmesi mantığı ile açıklanmış[31] ve bu teze uygun olarak da harekete başından itibaren "kafa işçileri" olarak tanımlanan bilgi-iletişim sektörü çalışanlarının talepleri egemen olmuştur. Bu kesim, kendi çalışma/yaşama koşullarına dayanarak "esnekliğe" olumlu ve özgürleştirici bir anlam atfetmiş; sadece "güvencesizliğe" karşı çıkmıştır. Bu nedenle harekete damgasını vuran politik talep, Hollanda'da uygulanan *güvenceli esneklik* (flexicurity)[32] sisteminin bütün Avrupa'ya yaygınlaştırılması olmuştur. Bu doğrultuda 2004 yılı EuroMayDay kutlamalarının temel sloganı "yaşadığımız şey güvencesizlik, istediğimiz şey güvenceli esneklik" olmuştur.[33] Bu talep, yüksek ücretle parça başı iş yapan ve ömür boyu aynı işte çalışmak istemeyen bilgi-iletişim sektörü çalışanları için bir işten diğerine geçerken daha fazla güvenceye sahip olma anlamında çekici bir alternatif gibi görünebilir; ancak esnekliği bambaşka bir bağlamda yaşayan "zincir işçilerinin" toplumsal gerçekliğine uymadığı gibi, kayıt-dışı çalışan göçmen işçileri baştan dışlamakta[34] ve genel anlamda varolan neoliberal politikaların bir uzantısı niteliği taşımaktadır. Güvenceli esneklik, sermayenin tercihini yansıtan "esnek çalışma" ile emeğin talep ettiği "güvenceli çalışma" arasında bir ara sistem olarak tanımlanmakta; bu sistemde işverenlerin işe alma ve işten çıkarma süreçleri kolaylaştırılırken, işçilere işten çıkarılma halinde yeni bir iş bulabilmeleri için gereken eğitimin ve geçici desteğin sağlanması öngörülmektedir. Dolayısıyla bir yandan "güvenceli" ön ekiyle esnekleştirme

30 Kidd McKarthy (2005). "Is Precarity Enough?", http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

31 Neilson ve Rossiter (2008).

32 "Güvenceli esneklik" (flexicurity) kavramı, esneklik (flexibility) ve güvence (security) kavramlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

33 Sloganın İngilizcesi şöyledir: "*Precariousness is what we live, flexicurity is what we want.*" Bkz. Peter Waterman (2005). "From 'Decent Work' to 'The Liberation of Time from Work'", http://ccs.ukzn.ac.za/files/Work%20for%20Barcelona%20May%20%20230205.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2011).

34 Neilson ve Rossiter (2008).

politikalarının meşrulaştırılması amaçlanırken, öte yandan da işçilerin "uyum sağlayabilirlik" ve "istihdam edilebilirlik" yeteneklerini geliştirerek kendilerini piyasa mekanizması içinde güvence altına almaları beklenmektedir.[35]

Hareketin taleplerinden bir diğeri olan ve yine İtalyan otonomist geleneğinden kaynaklanan[36] *temel vatandaşlık geliri* talebi de aynı ölçüde sorunludur; çünkü bu talep de işçileri üretim sürecinin dışına düşen ve dolayısıyla ancak devletin yardımıyla ayakta kalabilecek olan "yoksullar, madunlar" kategorisine sokarak aktif bir sınıfsal özne olma konumundan çıkarmaktadır.[37] Ahmet Tonak'ın belirttiği gibi burada söz konusu olan şey, devletin nakit transferleri yoluyla sermaye emek çelişkisini yumuşatmaya çalışması ve bu nakit transferlerinin de bizzat emekçilerin kendi vergileriyle finanse edilmesidir.[38] Üstelik vatandaşlık geliri olarak ödenen miktarlar, emekçilerin geçimini sağlamaya yetmediği için düşük ücretli, geçici ve enformel işlerde çalışmalarına da engel olmamaktadır.[39] Bütün bu nedenlerle vatandaşlık geliri işçi sınıfının talebi olamaz. İşçilerin devletten vatandaşlık geliri istemek yerine ısrarla sermayeden "istihdam, ücret, sendikal haklar, daha sağlıklı ve sosyal kazanımlarla bezenmiş formel bir işgücü yapısı" talep etmeleri gerekir.[40]

"Güvenceli esneklik" ve "temel vatandaşlık geliri" gibi talepler, temelde "prekarya" kavramının, iş güvencesine sahip sanayi işçilerinden oluştuğu ve giderek sönümlendiği varsayılan "proletaryaya" karşı farklı bir sınıf ya da onun yerini alan "asıl proletarya" olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır.[41] Bu

35 Bkz. Hasan Faruk Uslu, "Güvencesiz Güvenlik", *Radikal Gazetesi*, 18 Temmuz 2010. "Güvenceli esneklik" önerisi Türkiye'de de gündemdedir. İlk defa TİSK tarafından 2006 yılında önerilen bu sistem, özellikle özel istihdam bürolarına ilişkin düzenlemenin Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesinden sonra yeniden gündeme getirilmiş; son olarak da hükümetin, 2010 yılı Haziran ayında toplanan Ekonomi Koordinasyon Kurulu'nda açıkladığı "Ulusal İstihdam Stratejisi" taslağında yer almıştır. Bu noktada sendikaların söz konusu önerinin neoliberal niteliğini deşifre etmesi ve sonuna kadar karşı çıkması çok önemlidir.

36 Michael Hardt ve Antonio Negri, Lazzarato'nun "maddi olmayan emek" argümanına dayanarak *Empire* (2001) ve *Multitude* (2004) adlı kitaplarında esnek işgücünün post-Fordist toplumlarda istisna olmaktan çıkarak norm haline geldiğini savunmuşlar ve bu bağlamda "temel vatandaşlık geliri" talebinin önemini vurgulamışlardır.

37 Yüksel Akkaya, "Temel Gelir versus Kapitalizm mi?", http://www.mavidefter.org (Erişim tarihi: 14.05.2011).

38 E. Ahmet Tonak, "Vatandaşlık Geliri Sol bir Talep mi?", *Radikal İki*, 6 Haziran 2010.

39 Angela Mitropoulos (2005). "Precari-us?" http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011). Örneğin Türkiye'de vatandaşlık gelirini savunan Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'in gelir desteği için önerdikleri miktar 50 -100 dolardır. Bkz. Cem Erciyes, "Sadaka değil Herkes için Sosyal Politika", www.bianet.org, 29 Eylül 2007.

40 Engin Duran, "Erinç Yeldan ile Röportaj: Ekonomi Tıkırında mı?", www.sendika.org, 8 Mayıs 2010.

41 Bu yaklaşımın kapsamlı bir savunusu için bkz. Guy Standing (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class,* Bloomsbury USA.

kavrayış, sanayi proletaryasını sendikaları tarafından korunan, görece yüksek ücrete ve iyi çalışma koşullarına sahip, homojen bir bütün olarak resmeder ve prekaryayı da bu korunaklı sınıf karşısında güvencesiz işgücü piyasasının geri dönüşüm kutusuna atılmış, sürekli olarak yeniden işlenip kullanılır hale gelme mücadelesi veren "asıl mağdurlar" sınıfı olarak görür.[42] Ancak küresel ölçekte bakıldığında bu yaklaşımın ampirik gerçekliği yansıtmadığı görülebilir. 1970'lerin başından itibaren Fordist sanayi üretiminin ucuz emek cenneti olarak bilinen çevre ülkelere kaydığı anımsanacak olursa, özellikle bu ülkelerde "sanayi proletaryası" ile prekaryanın belkemiğini oluşturan bilgi ve hizmet sektörlerindeki güvencesiz işçiler arasındaki mesafenin sanıldığı kadar büyük olmadığı görülebilir.[43] Kaldı ki, özellikle 2008 krizi sonrasında ileri kapitalist ülkelerde de neoliberalizm bağlamında yeniden tanımlanmış bir sanayileşme politikası gündemdedir[44] ve bu ülkelerde de esnekleştirme/güvencesizleştirme sürecinden muaf olmayan bir "sanayi proletaryası"nın daha fazla ön plana çıkması beklenebilir.[45]

---

42 Türkiye örneğinde böyle bir kavramlaştırmaya özellikle *Birikim* dergisinin kimi yazarları başvurmaktadır. Örneğin Yavuz Pak, önce prekaryanın proletaryadan farklı bir sınıf olduğunu ileri sürmekte, daha sonra da "proletarya-prekarya ittifakını inşa etme"nin öneminden söz etmektedir. Bkz. Yavuz Pak (2010). "Sendikal Kriz ve Prekarya", *Birikim*, S.259, s.47. Tanıl Bora ise daha ileri giderek prekaryayı "asıl proletarya" olarak tanımlamaktadır: "Yedek işgücü ordusu tanımına sığmayan kitlesel işsizlik, sömürüden bile dışlanan bir "lüzumsuz" nüfus üretiyor. Zamanımızın proleteryası, *prekarya*dır:...tıpkı kapitalizmin şafağındaki gibi, 'lüzumsuz', 'serseri', 'tehlikeli' addedilen, statüsüz bir kitle.." Bkz. Tanıl Bora (2010). "Tekel Direnişinde Ara Son - Sınıf Mücadelesi: 'Hep' Olan ve 'Yeni' Olan", *Birikim*, S.251-252, s.9-12. Bu tür bir bakış açısı, indirgemecilikten uzak bir sınıf tanımı yapma çabası içerse de, niyetinin aksine "ücretli-emeği ya da 'proletarya'yı, ekonomist algılamalar içerisinden dar tanımlamalarla kodlamaktadır." Bkz. Ebubekir Aykut ve Kansu Yıldırım, "Esnek üretimin sendikası olur mu?", *Birgün Gazetesi*, 20 Haziran 2010.

43 Özgür Müftüoğlu'nun vurguladığı gibi, "sermayenin emek ucuz olduğu için üretimi kaydırdığı bölgeler, sanayileşme sürecini tamamlamamış, dolayısı ile geleneksel güvence mekanizmalarının egemen olduğu ülkelerdir. Üretimin buralara kayması ile birlikte bu ülkelerde işçileşme yani, ücretli çalışan nüfus artmıştır. Buna karşılık, işçi sınıfı bilinci, örgütlenme ve sosyal haklar son derece zayıf olduğu için bu ülkelerde de güvencesizler giderek artmaktadır." Bkz. Özgür Müftüoğlu (2005). "Tarihsel Süreçte Bir Parantez: Sosyal Güvenlik Hakkı", *Toplum ve Hekim*, C. 20, S.2.

44 Bkz."The global revival of industrial policy: Picking winners, saving losers", *The Economist*, 5 Ağustos 2010.

45 Türkiye'de ise 2000'li yılların başından bu yana neoliberal bir sanayileşme politikası gündemdedir ve özellikle 2008 krizinden sonra açıklanan yatırımları teşvik programıyla bu politikalara daha da hız verilmiştir. Bkz. Fuat Ercan, "Teğet mi Geçti, Deldi mi Geçti?", www.sendika.org, 28 Temmuz 2009. Bu politikaların işçi sınıfı içinde sektörel ve sosyo-mekansal olarak yeni bölünmelere yol açmasını (doğu ve güneydoğuda emek yoğun sektörlerde ucuz ve vasıfsız emek; batıda ve güneybatıda ise yüksek teknolojili sektörlerde daha yüksek ücretli ve vasıflı emek şeklinde) bekleyebiliriz. Bkz. F. Serkan Öngel, "Teşvikte Sınır Yoktur!", *Radikal İki*, 14 Haziran 2009. Yeni sanayileşme politikalarının esnekleştime ve güvencesizleştirme ile birarada önerildiğini de dikkate alırsak, önümüzdeki dönemde farklı açılardan daha da

Bu noktada sınıf ve güvencesizlik arasındaki kavramsal ilişkinin daha geniş kapsamlı olarak düşünülmesinde yarar vardır. Örneğin hangi sektörde, hangi vasıflarla çalışıyor olursa olsun, iş güvencesine sahip olduğu halde düşük ücretle çalışmak da, dolaylı bir biçimde de olsa, güvencesizlik kaynağıdır. Bir adım daha giderek, üretim araçlarına sahip olmama ve yaşamak için emek gücünü sermayedara satmak zorunda olma durumunun kendisinin kapitalizmin yarattığı en temel güvencesizlik olduğu söylenebilir.[46] Böyle bakıldığında *üretim araçlarından yoksun olma ile tanımlanan işçi sınıfının kendisi, tanımı gereği ve yapısal olarak güvencesizdir.* Bu yapısal güvencesizlik 2. Dünya Savaşını izleyen kısa bir dönem boyunca uygulanan refah devleti politikalarıyla bir süre görünmez hale gelmiş[47]; neoliberal politikalarla birlikte ise yeniden görünürlük kazanmıştır.[48] Bunda Candeais'ın "çifte güvencesizleştirme" olarak tanımladığı süreç etkili olmuştur: Neoliberalizm bir yandan emekçilerin çalışma koşullarını güvencesizleştirirken, öte yandan toplumun geniş kesimlerinin bireysel ve toplumsal yeniden üretim sürecini de (sağlık, barınma, ulaşım gibi) güvencesizleştirmiştir.[49] Böylece neoliberalizmle birlikte güvencesizliğe karşı mücadele, işçi sınıfının çıkarları ile toplumun genel çıkarları arasındaki somut çakışma noktası olmuştur. Raymond Williams 1985 yılında yazdığı *İkibin'e Doğru* adlı kitabında günümüzde sınıf ile politika arasındaki temel sorunun işçi sınıfının çıkarlarının toplumun genel çıkarlarıyla çakıştığının eskiden olduğu kadar kolay gösterilememesi olduğunu söylemiş, ve sosyalizmi bütünsel bir proje olarak savunabilmek için, kabul edilebilir ve erişilebilir, yeni ve somut bir genel çıkar anlayışı oluşturmak ve işçi hareketini bu anlayışla ilişkilendirmek gerektiğini vurgulamıştı.[50] İşte 2000'li yıllarda Williams'ın bu beklentisinin gerçekleştiği söylenebilir. İşçi sınıfı, içinde bulunduğumuz tarihsel momentte, kapitalizme içkin olan yapısal güvencesizliği kendisiyle birlikte ortadan kaldırabilecek, bu anlamda "kendi kurtuluşuyla birlikte insanlığın kurtuluşuna yol açacak" potansiyele sahip olan öznedir.

parçalanmış, ama güvencesizlik ekseninde daha da türdeşleşmiş bir işçi sınıfı ile karşılaşabiliriz. Bkz. Şebnem Oğuz (2011). "Krizi Fırsata Dönüştürmek: Türkiye'de Devletin 2008 Krizine Yönelik Tepkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, C.44, S.1, s.1-23.

46 Mitropoulos (2005).

47 Kapitalizmde güvencesizliğin yapısal olduğunu ve bu dönemde de ortadan kalkmadığını özellikle vurgulamak gerekir. Bu bağlamda savaş sonrası döneme yönelik güzelleme içeren yaklaşımların anlamlı bir eleştiri için bkz. Ellen Meiksins Wood (1998). "Class compacts, the welfare state, and epochal shifts", *Monthly Review,* C.49, S.8.

48 Bu noktada neoliberalizmin değil Fordizmin istisna oluşturduğunu vurgulayan iki ilginç çalışma için bkz. Neilson ve Rossiter (2008); Ferruccio Gambino (1996). "A Critique of the Fordism of the Regulation School", http: www.wildcat-Www.de/en/zirkular/28/z28e_gam.htm (Erişim tarihi: 14.05.2011)

49 Mario Candeias (2008). "Double precarisation of labour and reproduction – Perspectives of expanded (re)appropriation", http://www.rosalux.de/fileadmin/wgdw_uploads/Double_precarisation.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2011).

50 Raymond Williams (1989). *İkibin'e Doğru*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, s.160.

Fakat bu potansiyelin gerçekleşmesi, ancak işçi sınıfının ve toplumun farklı kesimlerinin etkileşimi ve deneyimleri içinde, yani "sınıf oluşumu" bağlamında mümkündür.[51] Tam da bu nedenle "proletaryaya karşı prekarya" kurgusuna, işçi sınıfı içinde varolan bölünmeleri mutlaklaştırıp dondurduğu ve bu anlamda sınıfı "şeyleştirdiği" için karşı çıkmak gerekir.[52]

Sonuç olarak prekarya kavramı, Avrupa'da güvencesizliğe karşı mücadelenin ilk aşamalarında, güvencesizliğin toplumsal olarak görünür kılınabilmesini sağlamak üzere "ofansif" bir stratejinin[53] tetikleyici anahtar sözcüğü olarak etkili olmuş; bu süreçte emeğin farklı kesimlerini kimlik siyaseti yerine sınıf siyaseti temelinde biraraya getirme çabasını da içerdiği için sınıf mücadelesi açısından özgün bir önem taşımıştır. Ancak prekarya kavramını, güvencesizliğe karşı politik bir hareketi tetikleme işlevinin ötesinde *yeni bir sınıf* tanımlamasının temeli olarak görmek yanıltıcıdır. Bu noktada Neilson ve Rossiter'in uyarısını dikkate almakta yarar vardır: "Politik pratik ve strateji açısından, farklı emek kesimleri arasındaki kavramsal ve maddi ayrımları korumak, fakat bu kesimleri, kendilerine özgü deneyimlerini birbirlerine 'tercüme ettikleri' uzun vadeli bir mücadele sürecinde birleştirmeye çalışmak daha anlamlıdır."[54]

Genel Bir Değerlendirme ve Sonuç

Avrupa deneyimine ilişkin gözlemlerden sonra Tekel direnişine geri dönecek olursak, öncelikle Tekel direnişinin Avrupa örneğinden farklılaşan tarihsel-toplumsal boyutlarını sıralayarak başlayabiliriz. Avrupa'daki hareket, işgücü piyasasına başından itibaren güvencesiz olarak katılan ve dolayısıyla güvencesizliği bilinçlerinde içselleştirmiş olan; hizmet sektöründe çalıştıkları için

51 E.P. Thompson'ın sözleri bu durumu çok iyi anlatır: "Eğer tarihi belirli bir noktada durdurursak, sınıfı değil, sadece yığınla deneyimi olan bireyler yığınını buluruz. Ama bu bireyleri yeterli bir toplumsal değişim süreci boyunca izlersek, ilişkilerinde, düşüncelerinde ve kurumlarında belirli bir düzen görürüz. Sınıf, kendi tarihlerini yaşayan kişilerle tanımlanır, ve, sonuçta bu onun tek tanımıdır." Bkz. E.P. Thompson (1963). *The Making of the English Working Class*, Penguin, s.10.

52 Bu noktada Peter Waterman'ın gündeme getirdiği sosyalistlerin proleteryaya yüklediği anlamın, yani kendi kurtuluşuyla birlikte insanlığın kurtuluşuna yol açacak özne olma misyonunun, "prekarya" kavramına yüklenip yüklenemeyeceği sorusu anlamlıdır. Bourdieucü sosyolojinin önde gelen temsilcisi olan Loïc Wacquant'ın bu soruya yanıtı ise ilginçtir: Wacquant'a göre prekarya baştan ölü doğmuş bir gruptur; çünkü amacı üyelerinin güvenceli bir iş bularak ya da devlet desteği gibi mekanizmalarla çalışma dünyasından tamamen çıkarak gruptan kurtulabilmelerini sağlamaktır. Dolayısıyla Marksizmde proletaryaya yüklenen misyonun (kendisini evrenselleştirerek uzun vadede yok etme) aksine, prekarya ancak kendisini *hemen yok ederek* varolabilir. Bkz. Loïc Wacquant (2007). "Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality", *Thesis Eleven*, S.91, s. 66–77.

53 Candeias (2008).

54 Neilson ve Rossiter (2008).

kendilerini işçi olarak tanımlamayan; sendikal örgütlülük deneyimleri olmadığı için bireysel refleksleri ağır basan genç kuşak işçilerin, sol gruplardan gelen destekle başlattığı bir harekettir. Tekel direnişi ise işçi olduklarına dair kuşku duymayan ancak aralarındaki sosyo-kültürel ve mekansal uzaklıklar nedeniyle etnik, politik, yerel kimlikleri ağır basan; yıllarca iş güvencesi ile yaşadıktan sonra bu güvenceleri ellerinden alındığında "dışarıdan bilinçle" değil kendi refleksleriyle harekete geçen; sendikal örgütlülük deneyiminin getirdiği kollektif mücadele anlayışını içselleştirmiş bir işçi kuşağının hareketidir. Dolayısıyla sınıf oluşumu açısından bakıldığında, Tekel işçilerinin eyleminin Avrupa'daki güvencesizler hareketine göre çok daha gelişkin bir sınıf bilinciyle başladığı söylenebilir. Sınıf oluşumunun seyri açısından en önemli fark ise şudur: Avrupa'daki deneyim, güvencesizliğin içine doğmuş ve dolayısıyla bu durumu içselleştirmiş ama işçi kimliğiyle özdeşleşmemiş genç kuşağın hareket içinde sınıf bilincinin yükselmesi olarak yaşanırken; Tekel direnişi, işçi sınıfına aidiyet anlamında sınıf bilinci yüksek ama güvencesizlik deneyimi yeni olan işçilerin ortak bir durum olarak güvencesizliklerinin farkına varma süreci olarak gelişmiştir. Tekel işçileri, Ankara'ya gelmeden önce güvencesizliğin bazı boyutlarını yaşamaya başlamış; özelleştirmelerden sonra sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kaldıkları için aileleri bölünmüş, çocukları okul ve çevreye adaptasyonda güçlükler yaşamış; kendi uzmanlık alanlarıyla ilgisi olmayan ve çoğu zaman vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmak zorunda kaldıkları için kişisel bütünlükleri bozulmuş, gelecek kaygıları artmış; Özuğurlu'nun deyişiyle "hayatları parçalanmıştır." Bununla birlikte ancak Ankara'ya geldiklerinde ve Sakarya'daki çadır kentte farklı sosyo-kültürel coğrafyalardan başka işçiler ile bağlar kurup onların da benzer deneyimler yaşadıklarını gördüklerinde "hayatları parçalanırken yazgılarının birleştiğini" farketmişlerdir. Aynı süreçte eylemlerine destek vermeye gelen ve kendileri de güvencesizleşme sürecini yaşayan akademisyen, doktor, öğretmen gibi beyaz yakalılar ve toplumun "çifte güvencesizleşme" sürecini yaşayan diğer kesimleriyle etkileşimleri de bu ortaklığın pekişmesine yol açmıştır. Tekel işçisi Ünal Aslan'ın şu sözleri bu durumu çok iyi özetlemektedir:

"Ben doktorun, öğretmenin emekçi olduğunu da burada öğrendim. Onlarla burada konuştukça, statülerinde, ücretlerinde gerileme olduğunu öğrendik. Sorunlarımızın aynı olduğunu burada konuştukça anladım."[55]

AKP hükümetinin neoliberal bir retorikle Tekel işçilerini sadece kendi çıkarlarını düşünen, toplumun genel yararını göremeyen bir "çıkar grubu" olarak kodlama çabası karşısında tam da bu deneyim, Tekel işçilerine, kendi çıkarları için

55 Deniz Yıldırım (2010). "Söyleşi: Direnen Tekel İşçisi: 'Çocuğum Bile 4/C Sınıfına Girmiyor'", *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Bülteni*, Şubat-Mart 2010.

hareket ederken aynı zamanda genel çıkar için hareket ettiklerine dair özgüveni kazandırmıştır. Tekel işçisi Perihan Çetin'in şu sözleri bu özgüvenin ifadesidir:

"Bu hak mücadelesi değil sadece. Türkiye'nin dönüm noktası burası. Biz sadece kendimiz için burada değiliz. Çocuklarımızın geleceği için buradayız... Biz burada Türkiye'yi savunuyoruz. Bunun Türkiye mücadelesi olduğunun herkes farkında. Tam moralimizin düştüğü yerde biri geliyor çadırımıza. "Sakın hakkınızı almadan gitmeyin, siz Türkiye'yi savunuyorsunuz" deyince, "benim bir sorumluluğum var, Türkiye için mücadele veriyoruz" diye düşünüp yine oturuyoruz."[56]

Bu sözler akla şu ifadeyi getirmektedir: "Acılarının evrenselliği ile evrensel bir niteliğe sahip bulunan ve *özel bir haksızlığa* değil ama *haksızlığın kendisine* uğratıldığı için *özel hak* istemeyen" sınıf.[57] Bu sınıf, ne proletaryanın oluşumunu önceleyen "lüzumsuzlar güruhuna" ya da "horlananlar birliğine"; ne de proletaryanın yerini aldığı söylenen "prekaryaya" benzemektedir.[58] Bu sınıf, "güvenceli iş, insanca yaşam" mücadelesinde kendi kurtuluşuyla birlikte insanlığın kurtuluşuna yol açacak olan işçi sınıfının ta kendisidir.

Kaynakça

Aykut, Ebubekir ve Kansu Yıldırım. "Esnek üretimin sendikası olur mu?", *Birgün Gazetesi*, 20 Haziran 2010.

Barbier Jean-Claude (2004). "A Comparative Analysis of 'Employment Precariousness' in Europe", http://www.cee-recherche.fr/fr/fiches_chercheurs/texte_pdf/barbier/BarbierEmpPrecFeb2004.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Bora, Tanıl (2010). "Tekel Direnişinde Ara Son - Sınıf Mücadelesi: 'Hep' Olan ve 'Yeni' Olan", *Birikim*, S.251-252, s.9-12.

Bürkev, Yalçın (2010). "TEKEL Direnişi: Ne Eskinin Basit Bir Devamı Ne Yeninin Kendisi", Gökhan Bulut (der.). *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi*. Ankara: Nota Bene Yayınları içinde, s.11-44.

Candeias, Mario (2008). "Double precarisation of labour and reproduction – Perspectives of expanded (re)appropriation", http://www.rosalux.de/fileadmin/wgdw_uploads/Double_precarisation.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2011).

56 Deniz Yıldırım (2010) s.22.

57 Karl Marx (1843). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş*, Sol Yayınları, 1997.

58 Tanıl Bora (2010)

Casas-Cortés Maribel ve Sebastian Cobarrubias (2007). "The Sevilla Meeting on Welfare-state Crisis, Precarity and New Social Rights", http://transform.eipcp.net/correspondence/1180176073#redir (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Çerkezoğlu, Arzu ve Özay Göztepe (2010). "Sınıfını Arayan Siyasetten Siyasetini Arayan Sınıfa: Güvencesizler", Gökhan Bulut (der.). *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi*. Ankara: Nota Bene Yayınları içinde, s.63-92.

Corsani, Antonella (2007). "What We Defend, We Defend For Everyone", http://eipcp.net/transversal/0607/corsani/en (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Duran, Engin. "Erinç Yeldan ile Röportaj: Ekonomi Tıkırında mı?", www.sendika.org, 8 Mayıs 2010.

Emirgil, Burak Faik (2010). "Yeni Kapitalizmde Emeği Sorunsallaştırmak: Emeğin Maddi-Olmayan Görünümleri" , *Çalışma ve Toplum*, 2010/1 (24).

Ercan, Fuat ve Şebnem Oğuz (2006). "Anti-Kapitalist Hareketlere Bakışta Değer Teorisinin Sunduğu Olanaklar ve Türkiye Örneği", Demet Yılmaz, vd. (der.). *Kapitalizm, Küreselleşme, Azgelişmişlik*. Ankara: Dipnot Yayınları içinde, s.260-317.

Ercan, Fuat. "Teğet mi Geçti, Deldi mi Geçti?", www.sendika.org, 28 Temmuz 2009.

Erciyes, Cem. "Sadaka değil Herkes için Sosyal Politika", www.bianet.org, 29 Eylül 2007.

Gambino, Ferruccio (1996). "A Critique of the Fordism of the Regulation School", http: www.wildcat-Www.de/en/zirkular/28/z28e_gam.htm (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Goldner, Loren (2005). "Marx and Makhno Meet McDonald's", http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Hardt, Michael ve Antonio Negri (2001). *Empire*, Cambridge: Harvard University Press.

Hardt, Michael ve Antonio Negri (2004). *Multitude*, New York: Penguin Press.

ILO (2004). *Economic Security for a Better World: Programme on Socio-economic Security.*

Lazzarato, Maurizio (1996). "Immaterial Labour", Paolo Virno ve Michael Hardt (der.) *Radical Thought in Italy: A Potential Politics (Theory Out of Bounds).* University of Minnesota Press içinde, s.133-150.

Marx, Karl (1997). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş*, Ankara: Sol Yayınları (Orijinal basım: 1843).

McKarthy, Kidd (2005). "Is Precarity Enough?", http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Mitropoulos, Angela (2005). "Precari-us?" http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Müftüoğlu, Özgür (2005). "Tarihsel Süreçte Bir Parantez: Sosyal Güvenlik Hakkı", *Toplum ve Hekim*, C. 20, S.2.

Neilson, Brett ve Ned Rossiter (2008). "Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception", *Theory, Culture & Society,*C.25, S.7–8, s.51-72.

Ocak, Alp Tekin (2010). "Emek Piyasası İçin 'İnsan Kolleksiyonu': Özel İstihdam Büroları", Ali Rıza Güngen, vd. (der.). *Emek ve Siyaset.* Ankara: Dipnot Yayınları içinde, s.153-178.

Oğuz, Şebnem (2011). "Krizi Fırsata Dönüştürmek: Türkiye'de Devletin 2008 Krizine Yönelik Tepkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, C.44, S.1, s.1-23.

Oudenampsen, Merijn ve Gavin Sullivan (2005). "Precarity and n/european Identity: An interview with Alex Foti (ChainWorkers)", http://www.metamute.org/Precarious-Reader (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Öngel, F. Serkan. "Teşvikte Sınır Yoktur!", *Radikal İki*, 14 Haziran 2009.

Özoğlu-Poçan, Burçak (2005). "The Restructuring of the Turkish Public Sector as Part of the Strategy for Europeanisation", *South-East Europe Review ,* C.2, s.111-130.

Özuğurlu, Metin (2010). "TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar", Gökhan Bulut (der.). *Tekel Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi*. Ankara: Nota Bene Yayınları içinde, s.45-62.

Pak, Yavuz (2010). "Sendikal Kriz ve Prekarya", *Birikim*, S.259, s.40-47.

Standing, Guy (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class,* Bloomsbury USA.

Thompson, E.P. (1963). *The Making of the English Working Class*, Penguin, s.9.

Tonak, E. Ahmet. "Vatandaşlık Geliri Sol bir Talep mi?", *Radikal İki*, 6 Haziran 2010.

Uslu, Hasan Faruk. "Güvencesiz Güvenlik", *Radikal Gazetesi*, 18 Temmuz 2010.

Wacquant, Loïc (2007). "Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality", *Thesis Eleven*, S.91, s. 66–77.

Waterman, Peter (2005). "From 'Decent Work' to 'The Liberation of Time from Work', http://ccs.ukzn.ac.za/files/Work%20for%20Barcelona%20May%20%20230205.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2011).

Wood, Ellen Meiksins (1998). "Class compacts, the welfare state, and epochal shifts", *Monthly Review,* C.49, S.8.

Williams, Raymond (1989). *İkibin'e Doğru*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Yıldırım, Deniz (2010). "Söyleşi: Direnen Tekel İşçisi: 'Çocuğum Bile 4/C Sınıfına Girmiyor'", *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Bülteni*, Şubat-Mart 2010.